

Industrihistoria i Väst

Tidskrift för föreningen Industrihistoria i Väst

NR 1 2019 ÅRGÅNG 15

Innehåll

- 3 Låt din berättelse gå till historien! *Christine Fredriksen.*
- 4 Notiser.
- 7 Östra Nordstan – ett köpcentrum »the American way«. *Mats Sjölin.*
- 13 »Värmen« i Järpås – en 90-årig industrihistoria. *Björn Ohlsson.*
- 17 Gatunamn berättar om vår industrihistoria – del 9. *Lars O. Carlsson.*
- 22 Ö-varvet – framgångsrikt varv i Öckerö skärgårdskommun. *Christine Fredriksen och Lennart Bornmalm.*
- 30 Gustaf Clemensson – Landsarkivarie och författare. *Per Clemensson.*
- 32 Prillor och dosor i miljoner. *Kenth Lärk.*
- 34 Industriarv i bild.

Tidskriften ges ut av föreningen Industrihistoria i Väst

Hemsida: www.industrihistoriaivast.net

E-post: info@industrihistoriaivast.net

Plusgiro: 126 25 70-3

Postadress: Industrihistoria i Väst, c/o Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg,
Box 19035, 400 12 Göteborg

Ansvarig utgivare: Börje Johansson

ISSN: 2002-2913

Redaktionskommitté: Lars O. Carlsson, Christine Fredriksen, Kenth Lärk,
Björn Ohlsson och Tommie Vester

Redaktör: Kenth Lärk

Layout: Karl-Magnus Johansson

Tryck: Typografia

Omslagsbild: Transportband (conveyor) med radiatorer vid Lidköpings
Värmeledningsindustrier i Järpås som väntar på att målas.

Låt din berättelse gå till historien!

Med en julkhälsning i fina fotografier från 1940- och 1950-talens luciafirande på industriarbetsplatser runt om i regionen – från Dalsland, Statens Vattenfall i Trollhättan, Asea Partilleverken, Skara, konfektionsindustrin Kirudd i Vänersborg och Jonsereds fabriker utanför Göteborg.

Så avslutar Prisma Västra Götaland detta första år som en ordinarie verksamhet för de museer, arkiv och organisationer som ingår. Den digitala plattformen Prisma har funnits i flera år och många är de orter och industrier som har besökts. Prisma drevs de första åren som ett industrihistoriskt utvecklingsprojekt, men är nu en långsiktig samverkansplattform för alla som arbetar med industrisamhällets kulturarv.

Bakom Prisma Västra Götaland står Västvarvet, Innovatum, Göteborgs stads kulturförvaltning, de kulturhistoriska museerna i Borås, Hembygdsförbunden genom Hembygd Väst, NAV, Maritimt i Väst och Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg. Tillsammans arbetar vi för att publicera berättelser på den digitala plattformen

www.prismavg.se om industrier i regionen och om att leva i ett industrisamhälle igår och idag. Men vi vill också samarbeta med andra föreningar, ideella organisationer, kommuner, industrihistoriska museer, företag, intresserade privatpersoner, och kulturhistoriska författare och forskare, för att tillsammans skriva dessa berättelser.

En verksamhetsplan för 2019 har i dagarna antagits av Prismas styrgrupp. Ett av målen i år är att berätta om samhällsförändringar som skett under de senaste 150 åren i ekonomiskt, socialt och ekologiskt perspektiv. Ett annat mål är att få fler ungdomar att bli delaktiga.

Alla är välkomna att delta med sin egen berättelse om Västra Götalands industrihistoria!

Christine Fredriksen är etnolog och antikvarie i Västvarvet, ingår i redaktionsgruppen för Prisma Västra Götaland och är styrelseledamot i Industrihistoria i Väst

Notiser

Jens S Jensens bilder i ny utställning

Invigningen av utställningen *Jobba, leva, bo – bilder av ett samhälle* på Göteborgs stadsmuseum lockade fler än 1 000 besökare. Utställningen sätter in Jens S Jensens dokumentation av Hammarkullen och Volvo på 1970-talet i ett kulturarvsperspektiv. I utställningen får vi även ta del av röster från dagens Volvo och Hammarkullen.

Utställningen pågår till 22 september 2019.

Det var trångt på Göteborgs stadsmuseum under invigningen av *Jobba, leva, bo – bilder av ett samhälle* lördagen den 24 november 2018.
Foto: Sanja Peter.

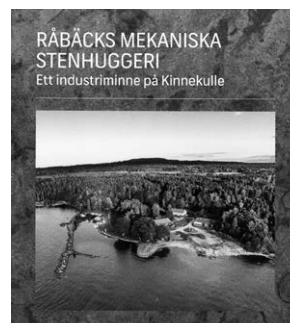
Råbäcks Stenhuggeri skildras i ny skrift

Råbäcks Mekaniska Stenhuggeri på Kinnekulle är en av landets bäst bevarade arbetsplatser från det industriella genombrottets tid.

I en ny skrift, *Råbäcks mekaniska stenhuggeri – ett industriminne på Kinnekulle*, får läsarna möta en tusenårig tradition och se hur medlemmar i Stenhuggeriets Vänner bearbetar Kinnekulles kalksten både för hand och maskinellt.

Hela anläggningen med verkstäder, arbetarbostäder och hamn finns kvar. Stenhuggeriet ligger alldeles vid Vänerns strand.

Boken, som har ett rikt bildmaterial, är författad av Eric Juhlin och Eva Björkman.

Gothia för hundra år sedan

Redan i september 1916 kunde pressen meddela att arkitekten Elon Bernhard (1887–1964) hade presenterat ritningar för Götaverkens ledning och att det handlade om planer för »ett arbetarehotell af ganska betydande storlek». Det omfattade »117 enkelrum hvardera för två arbetare», men också en matsal för 500 arbetare samt matsalar för verkmästare och kontorspersonal.

Till saken hörde att det vid denna tid rådde väldigt stor arbetarebrist vid de olika industrierna i Göteborg och att den tycktes öka dag för dag. Bara stadens varv behövde omkring 3 000 nya medarbetare, men rekryteringen gick trögt. Den största orsaken till trögheten var de svåra bostadsförhållandena i staden.

När bygget väl var klart 1918 blev det 85 enkelrum, med två arbetare i varje rum. Alltså fick åtminstone 170 arbetare tak över huvudet. Hotellet döptes för övrigt till Gothia och byggnaden står än i dag kvar på Regnbågsgatan.

Årsmöte och studiebesök på Aleks Bageri & Konditori på Öckerö

Aleks Bageri & Konditori firade 90 år söndagen den 18 november 2018, och då bjöds alla gäster på kaffe och tårta i caféet i Hönö Klåva. Bageriet grundades av Alek Bergagård 1928 och är kvar i familjens ägo än idag. Firade gjorde bland andra Arne Bergagård (till vänster på bilden), sonson till grundaren, Arnes far Gunnar, och hans dotter Malin, som driver företaget idag. Till höger ses Yahya Can, som är

med i valberedningen för Industrihistoria i Väst.

Måndagen den 11 mars 2019 har medlemmarna i IHV möjlighet att göra ett besök på bageriet, som ligger på Öckerö, och sedan blir det årsmöte med fika på caféet i Hönö Klåva.

Storskalig digitalisering gör historiska dagstidningar tillgängliga

Hösten 2018 erhöll Kungliga Biblioteket och Riksarkivet en donation på 30 miljoner kronor från forskningsstiftelsen Arcadia som gör det möjligt att slutföra det stora projektet att digitalisera och tillgängliggöra svenska dagstidningar 1734–1906. Skanningen kompletterar den digitala samling som redan nu är gratis tillgänglig för alla på <http://tidningar.kb.se>. Där kan man exempelvis söka på ordet »parasoll« och hitta den här trevliga annonsen i *Göteborgs Handels och Sjöfartstidning* 1885:

Östra Nordstan

– ett köpcentrum »the American way«

Mats Sjölin

Östra Nordstan räknas fortfarande som ett av landets största köpcentra.¹ Men vägen till shoppingcentrum i centrala Göteborg blev lång. Planerna på att sanera stadsdelen tog fart först när Göteborg växte i väster och i nordost.

1930- och 40-talens planer på att sanera Östra Nordstan fokuserade främst på trafiksituationen på det intilliggande Drottningtorget.² Då var det Posten som behövde bättre vägförbindelser.³ I slutet av 1950-talet när planerna på ett stort köpcentrum började projekteras i Västra Frölunda oroade sig köpmännen i centrum för att förlora kunder. Frölunda Torg invigdes 1966 och byggnaden fick pris för »att de amerikanska idealen och tidens storskalighet kommer till uttryck«.⁴ Ett köpcentrum i stadens utkant förutsatte bil då kollektivtrafiken var dåligt utbyggd.

Allt fler göteborgare skaffade nu bil. Sverige blev på 1950-talet Europas biltätaste land per invånare. Antalet bilar hade under samma tid dessutom femdubblats.⁵ Även i Göteborg ökade bilinnehavet dramatiskt. 1939 fanns omkring 6 000 bilar i Göteborg. 1963 registrerade man cirka 85 000 fordon i staden.⁶

Göteborgs befolkning hade 1963 ökat med 50 000 invånare. Befolkningsprognoserna pekade på en miljon göteborgare år 2000. En ny satellitstad för 175 000 boende planerades i nordost för att avhjälpa bristen på bostäder för industrins ökade behov

av arbetskraft. Göteborgs ljusa framtidsutsikter kände inga gränser. Men oro fanns för »den döende stadskärnan«, som en ledare i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning formulerade det.⁷

Shoppingcenter

Initiativet till Nordstans affärscentrum kom från stadens köpmän. Flera byggfirmor hade gått samman och presenterat en plan för kommunen. Utgångspunkten var en arkitekttävling från 1958 för hur Drottningtorget skulle förbättras. Vattenbyggnadsbyrån (VBB) som deltog i tävlingen hade inkluderat Östra Nordstan i Drottningtorgets förändring. Skälet

var att stadens centrum höll på att flytta söderut längs Avenyn med förslumning som följd i stadens norra delar.

För att motverka en förslumning såg Göteborgs Byggmästareförening en lösning i att skapa ett övertäckt shoppingcenter. Det var en ny tanke i 1950-talets Sverige hämtad från USA. Grundtankarna i planen som blev klar 1959 var övertäckta gågator och en stor parkering för att tillmötesgå det ökade antalet bilar. Stadsfullmäktige beslutade om expropriering av Östra Nordstan 5 mars 1964.⁸ Ett avgörande skäl var att finansieringen skulle ske med privata medel.

Före rivningarna – flygfoto över Östra Nordstan 1964.

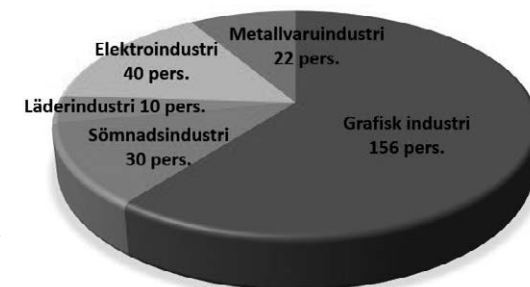

Saneringen

Förnyelsen av stadens centrala delar var både angelägen och kontroversiell. En utredning oroadе sig för att saneringen av Östra Nordstan skulle slå sönder sociala, ekonomiska och institutionella relationer. Nybebyggelsen behövde därför få sådan attraktionskraft att den lockade till ett levande centrum. Omdaningen av Östra Nordstan skulle anpassas till den »låga homogena bebyggelsen med sin starka horisontalverkan« som var utmärkande för Göteborgs centrum. 1600-talets gatunät skulle behållas.⁹

Endast 5 procent av ytan i Östra Nordstan utgjordes av bostäder. I stället dominerade småskalig tillverkningsindustri. Flest arbetade inom den grafiska industrin. Saneringen av Östra Nordstan tvingade många företag in i en ekonomisk situation som de inte hade kapacitet att klara ut.

ANTAL ANSTÄLLDA I TILLVERKNINGSINDUSTRI I ÖSTRA NORDSTAN FÖRE SANERING

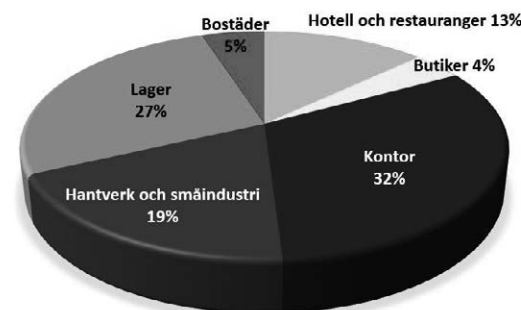

Källa: Östra Nordstadens sanering. Posten Göteborg 1 (Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg), Postmästaren Göteborg 1 efterlämnade skrifter.

Bilfritt city

Avsikten med ett nytt centrum var att bibehålla en »god, trivsamt miljö« men även att skapa ett attraktivt alternativ för bilburna. Generalplanen slog fast att erfarenheterna från USA visade på »att en utbyggd kollektivtrafik i kombination med vägar anpassade

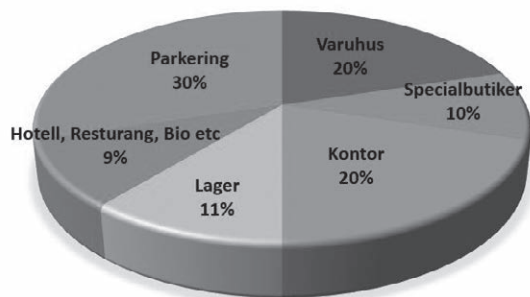
FÖRDELNINGEN AV VÄNINGSYTAN 1960 I PROCENT

Källa: Kjellin M. 1973. *Östra Nordstaden i Göteborg*, Göteborgs Hembygdsförbunds skriftserie VIII. Citerat i Fritz 1997.

för bilen skulle underlätta tillgängligheten till centrum». Bilburna skulle nå centrum via en ny trafikled och ett parkeringshus som skulle byggas i utkanterna av det bilfria området.¹⁰

ÖSTRA NORDSTAN SHOPPINGCENTER

Källa: Östra Nordstaden dispositionsplan VBB april 1963

I ett PM till planen angående trafik och parkering skulle parkeringshuset rymma 2 000 bilar. Bilparkeringen kom därmed att ta den enskilt största ytan i anspråk.¹¹ I planen hänvisar konsulterna från Rationellt näringsliv AB till arkitekten Victor Gruen som framgångsrikt byggt köpcentrum i USA.¹²

Östra Nordstan skulle få en »stimulerande köpmiljö» för att även få förortens människor att besöka centrum. Köpcentret skulle i generalplanen bli stadens sociala och kulturella centrum med fokus på effektivitet. Fördelen

med shoppingcenters var att de kunde byggas utan skattepengar.¹³

Köpcentrum

Om människor bara ville spendera skulle stan expandera.¹⁴

Ett privatfinansierat köpcentrum blev lösningen på saneringen av Östra Nordstan. Resultatet blev en kombination av en basar med »sin österländska prakt», som EPA Nytt formulerade det redan 1932, och idén om enhetspriser. Basaren och varuhuset syftade till att effektivisera handeln och motverka det så kallade »bodhänget» med sina pratsjuka kunder som dröjde kvar länge i affärslokalerna.¹⁵ Men framför allt anammade företagarna det amerikanska konceptet om shoppingcenter som svarade upp mot en växande köpkraft och bilsamhällets expansion.

Fokus riktades mot konsumtion istället för produktion. För att locka konsumenter behövdes ett torg som kunde ge plats åt »folksamlingar och diverse upptåg», som Yngve Gamlin uttryckte det i ett tv-inslag. Torg och gator skulle inte förslummas efter klockan 18 då kontor och affärer stängde.

Debatten efter öppningen

Massmedias redan från första början negativa bevakning av stadsdelens

omvandling har förespråkarna för Östra Nordstan upplevt som orättvis.

Redan från början hade vi pressen mot oss. Det var den politiska inställningen då med studentrevolt och annat, att det skulle bli ett kommersialismens köptempel av »denna gamla fina stadsdel». Men den saken är klar, att det hade inte gått att genomföra ett stort och rationellt köpcenter med de gamla små husen kvar.

Vad som kom att prägla uppfattningen var TV-programmet »Femmans barn» med följande debatter om vad ungdomarna sysslade med i

Nordstan på kvällar och nätter. Därefter har vi varit extremt påpassade.

– Rune Augustsson, F O Peterson & Söner. Citerad i Fritz 1997.

Jag frågade en journalist nyligen varför tidningarna, när det är en positiv nyhet, skriver »ett varuhus i stan», men när det är en negativ så står det uttryckligen »Nordstan». Jo, svarade han, därför att ni är symbolen för kommersialismen, ni får finna er i det här.

– Allan Johansson, S-E-Banken Fastigheter. Citerad i Fritz 1997.

Victor Gruens vision för shoppingcenter. »Drawing of interior of Midtown Plaza» från Victor G. och Smith L. 1960, *Shopping Towns USA*. New York. Reinhold. Refererad i Hardwick M. J. 2004. *Mall Maker: Victor Gruen, Architect of an American Dream*. University of Pennsylvania Press.

Nordstadstorget, Östra Nordstan 1973

Texten är en del av utställningen *Där ingen ska bo – en utställning om Östra Nordstans historia* som visas i entrén till Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg 11 januari – 9 april 2019.

Mats Sjölin, handläggare Göteborgs stads namnberedning, 1:e intendent
Göteborgs stadsmuseum

Noter

1. *Dagens Industri* 2 mars 2016. <https://www.di.se/artiklar/2016/3/2/nordstan-storst-i-sverige/>
2. Fritz M. 1997. *Nordstan. Från gårdagens vision till dagens affärscentrum*. Tre Böcker Förlag AB.
3. PM angående trafik och parkering. Posten Göteborg 1 (Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg), Postmästaren Göteborg 1 efterlämnade skrifter.
4. Hansson E. red. 2007. *Upptäck Västra Frölunda!*. Göteborgs stadsmuseum.
5. Lundin P. 2008. *Bilsamhället. Ideologi, expertis och regelskapande i efterkrigstidens Sverige*. Stockholmia Förlag. Stockholm
6. Andersson T. 1960. *Bostad och bilplats. En orientering om bostadsparkering*. SABO. Göteborg.
7. Fritz 1997.
8. Fritz 1997.
9. Ylmberg B-O., Jedvik I., Nestberg A. 1970. *Östra Nordstadens sanering. Del II. Vattenbyggnadsbyrån*.
10. Möhlenbrock S. 1965. *Göteborg – Stad i förändring*. Tryckeri AB Framåt. Göteborg
11. Bilaga: PM angående trafik och parkering 7 september 1962. Posten Göteborg 1 (Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg), Postmästaren Göteborg 1 efterlämnade skrifter.
12. Rationellt näringsliv AB gav bland annat ut tidskriften *R-nytt* om administrativ, teknisk och kommersiell organisation mellan åren 1959 och 1968. Gruen, V. och Smith L. 1960. *Shopping Towns USA*, Reinhold Publishing Corporation, New York.
13. Hardwick M. J. 2004. *Mall Maker: Victor Gruen, Architect of an American Dream*. University of Pennsylvania Press. Kindle Edition.
14. Fritt efter Hardwick: »If only people would spend, then the Depression would end« och ref. till Selling Mrs. Consumer (1929), Christine Frederick. Citerat i Hardwick 2004.
15. *EPA Nytt* 2/1932, s. 5. Se Bergman B. 2003. *Handelsplats, shopping, stadsliv*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

»Värmen« i Järpås

– en 90-årig industrihistoria

Björn Ohlsson

I det lilla stationssamhället Järpås, knappt två mil söder om Lidköping, låg i 90 år en av Sveriges största tillverkare av radiatorer.

I april 2014 tillverkades den sista radiatoren i fabriken. Den finländska ägaren Rettig hade beslutat att lägga ned tillverkningen och flytta den till England. 45 av de 60 anställda fick gå och en epok var slut.

Lidköpings Värmeledningsindustrier (LVI), eller »Värmen« som företaget kom att kallas, grundades i Lidköping 1922 av K J Franzén. Två år senare flyttade man till Järpås och det skedde en successiv expansion. Här fanns mark för att bygga ut och läget var utmärkt intill järnvägen mellan Lidköping och Herrljunga.

Radiatorer

Under hela företagets historia har radiatorer, alltså det vi vanligtvis kallar element, varit den dominerande produkten för företaget.

Grundaren dog 1944, men hans fem

Nya maskinverkstaden, en överblick. Bild från 1989.

I Vänernumseets databas Carlotta kan man titta på fler bilder från LVI i Järpås. Gå in på www.vanernumseet.se och klicka på »Sök i samlingarna«.

söner drev företaget vidare till 1969. Tjugo år senare köptes LVI Produkter AB upp av finska Rettig Group, ett familjeägt investeringsbolag som inledde sin verksamhet på en tobaksfabrik i Hamburg på 1770-talet. 2007 bytte företaget namn till Rettig Sweden AB.

Från vatten till olja

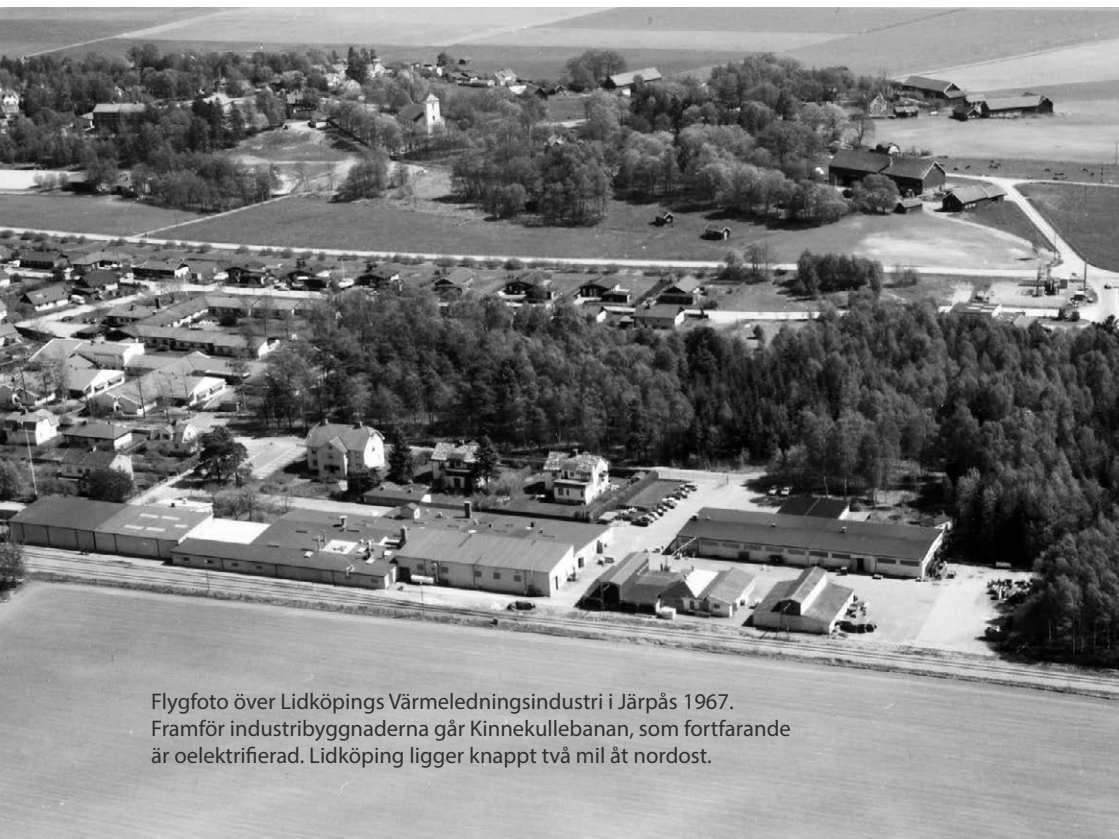
Fram till 1973 tillverkade LVI radiatorer för vattenburen värme, men detta år började man också tillverka oljefyllda elradiatorer. Från och med 1990 tog dessa över helt och hållet.

Från 1987 till 2009 tillverkades också handdukstorkar. Denna pro-

duktion flyttades till Turkiet och i december 2013 beslutade ägaren att lägga ned tillverkningen helt i Järpås och utöka produktionen i företagets fabrik i Gateshead utanför Newcastle.

Används som lager

I stället för produktion används den gamla fabriken sedan dess som lager. Tidigare fanns ett lager i Kvänum. Kvar i Järpås blev tio tjänstemän, som arbetar med försäljning, administration och logistik, och fyra arbetare som sköter arbetet på lagret. Vid nedläggningen tillverkades cirka 150 000 enheter årligen.

Flygfoto över Lidköpings Värmeledningsindustri i Järpås 1967. Framför industribyggnaderna går Kinnekullebanan, som fortfarande är oelektrifierad. Lidköping ligger knappt två mil åt nordost.

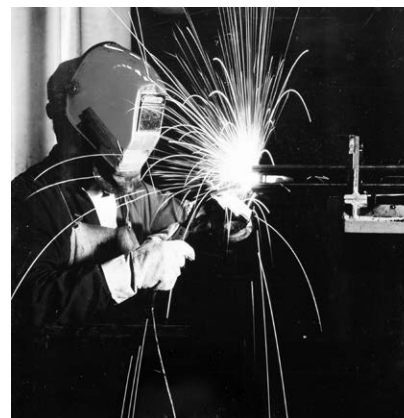
När gamla industrier läggs ned är det ganska vanligt att museer försöker göra en dokumentation av tillverkningen och arbetsplatsen, genom att fotografer och filma. Tyvärr blev det inte gjort denna gång.

Fick låna bilder

Sommaren 2014 kontaktade jag IF Metall och intervjuade Tommy Järpemark, den siste ordföranden i verkstadsklubben, som kunde berätta om arbetet och produktionen i fabriken.

När Ostindiefararen *Götheborg* var på besök i Lidköping sommaren 2015 fick jag kontakt med en kvinna som jobbade på företaget fram till nedläggningen. Hon berättade att hennes man, som arbetade kvar på företaget, hade några gamla bilder. Dessutom

Ihopsvetsning av block.
Bild från 1995.

Hjördis Johansson monterar elradiatorer.
Bild från början av 1980-talet.

fanns det fler bilder i företagets arkiv. Jag fick låna ett 20-tal kopior, som jag scannade in och lade in i museets databas. Museet fick också en kopia av filmen *Värme* på löpande band, som företaget producerade på 1950-talet.

Besök i fabriken

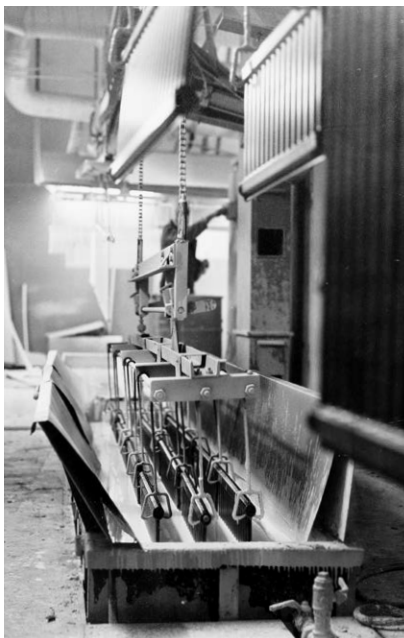
I februari 2016 gjorde jag ett besök och fick en rundvandring i fabriken, som tömts på all utrustning och alla maskiner, och förvandlats till lager. Lagerchefen Jakob Johansson, som visade runt mig, hade också filmat hela tillverkningen, framför allt i syfte att visa den fina utrustningen som kunde användas av andra enheter i koncernen. Filmen, som är cirka 60 minuter lång, visar i detalj de olika momenten, från att rullarna av plåt kommer

in i fabriken, klipps i delar, pressas till rätt form, svetsas ihop, fylls med vegetabilisk olja, monteras, försluts, målas och packas. Vänermuseum fick en kopia av filmen, och därmed finns trots allt en dokumentation av LVI:s produktion vid nedläggningen 2014 bevarad åt eftervärlden.

Björn Ohlsson, Antikvarie och etnolog på Vänermuseum

(Höger): Måleriet. Grundfärgskar där radiatorerna doppas. Bild från 1979.

(Nedan): Eiler Johansson, Göte Härenfors och Anders Nilsson vid de tre presslinjerna i gamla maskinhallen före ombyggnaden 1989.

Gatunamn berättar om vår industrihistoria – del 9

Lars O. Carlsson

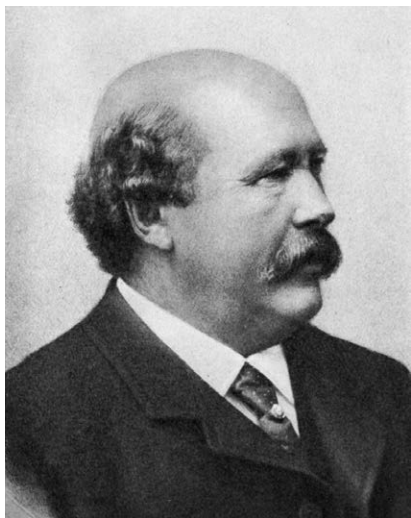
I vår serie kring gatunamn och dess koppling till industrihistoria har vi denna gång kommit till det nionde avsnittet. Vi har tidigare gästade områden i Göteborg som exempelvis Björkekärr och Kallebäck, där många av dess gator är namngivna med gruppnamn, direkt kopplade till en specifik industri.

Det kan för stadens namnberedning vara väldigt praktiskt att välja just gruppnamn exempelvis när ett större område skall exploateras och många gatunamn skall skapas.

Det underlättar också på sitt sätt orienteringen i staden. De flesta av oss göteborgare tänker säkert på Biskopsgården när vi hör ett gatunamn kopplat till väder och på samma sätt tänker vi på Frölunda om det i stället handlar om musikinstrument.

Även personer kan vara föremål för gruppnamn. Så är det i Backa där flera gatunamn påminner oss om författare som exempelvis Hjalmar Bergman, Sophie Elkan, Dan Andersson, Ella Hillbäck, Selma Lagerlöf samt Verner von Heidenstam.

På samma sätt är det i Torp, Örgryte, men då handlar det om konstnärer som exempelvis Carl Larsson, Anders Zorn, Albert Engström och Arosenius. Jo, det är faktiskt så att

Frans Oscar Peterson har gett namn åt F O Petersons gata i Högsbo industriområde.

vissa av gatunamnen innehåller både för- och efternamn, medan andra som i Arosenius fall, bara innehåller efternamn.

I Guldheden finns det också en uppdelning, så till vida att doktorsgatorna innehåller efternamn och systersgatorna förnamn. Kanske får vi anledning att återkomma till Guldheden i ett senare avsnitt.

När dessa rader skrivs är det fortfarande 2018 och just detta år firar Göteborgs Byggmästareförening 125 år. Man har under dessa år totalt haft elva ordförande – de flesta stora byggare och välkända profiler i staden. Dessa män, för det är än så länge bara

män, presenteras i ord och bild på föreningens hemsida. Flertalet skulle säkerligen kunna vara aktuella för ett gatunamn, men regelverket i Göteborg sätter än så länge stopp för tre av dem. Man skall nämligen ha varit avliden i fem år innan man kan låna ut sitt namn till en gatuskylt och de tre senaste ordförandena Hans Kjellberg 1988–1998, Sven Steen 1998–2016 samt Stephan Woodbridge, sedan 2016, har jag faktiskt haft kontakt med i november månad 2018, så de är inte aktuella.

Men hur är det då med de övriga åtta? Jo, endast en, Frans Oscar Peterson, som var ordförande 1900–1906, har blivit ihågkommen på detta sätt. »Hans gata«, F O Petersons Gata, finns sedan 1988 i Högsbo industriområde. F O Petersons barn tog sig namnet Steen och två av hans söner blev också ordförande i Göteborgs Byggmästareföreningen, Rudolf Steen 1914–1917 samt Sven Steen d ä 1921–1947. Lägg därtill att Sven Steen d ä:s son Jan Steen var ordförande 1959–1988 och hans son Sven Steen, som vi redan nämnt alltså var ordförande 1998–2016, så de kan väl nästan räknas in i Frans Oscars skylt.

Men de fyra övriga skulle ju faktiskt kunna bli aktuella i framtiden.

Byggmästare Nils Anderson (1831–1901) var föreningens förste ordförande, från 1893 till 1900. Han kom till Göteborg 1857 och fem år senare grundade han byggmästarefirman N. Anderson & Co.

Under åren 1880 och 1883 köpte Nils Andersons byggföretag de fem tomterna som ingick i kvarteret Örup, det vill säga Kungsportsavenyen 16–22.

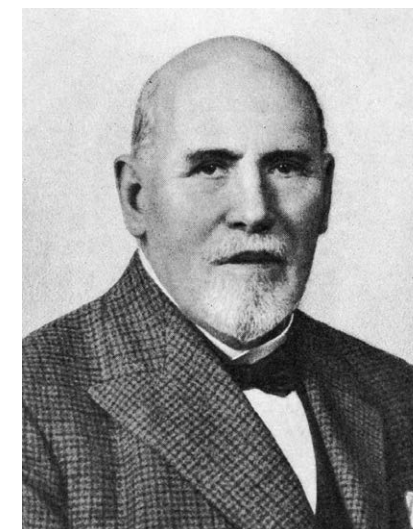
Den nya paradgatan Kungsportsavenyen, som i begynnelsen var en ren bostadsgata, var en ung sträckning som växte fram under 1870- och 1880-talet.

Uppdraget att rita fastigheterna i kvarteret Örup gick till Nils Andersons affärspartner, den välkände

arkitekten Adrian Crispin Peterson (1835–1912), som här skapade några av stadens mest praktfulla byggnader. När dessa var färdigbyggda flyttade byggmästaren in i Kungsportsavenyen 20, medan arkitekten intog grannfastigheten, det vill säga nummer 18.

Kvarteret Örup utsågs för övrigt 1985 till byggnadsminne.

Nils Anderson var en aktiv man med flera förtroendeuppdrag vid sidan om den egna affärsverksamheten. Han var bland annat ledamot av Göteborgs stadsfullmäktige 1895–1898.

Byggmästare Nathan Persson (1859–1935) var föreningens tredje ordförande. Han ledde föreningen under åren 1907–1913. Nathan hade haft egen verksamhet i Helsingborg 1879–1882

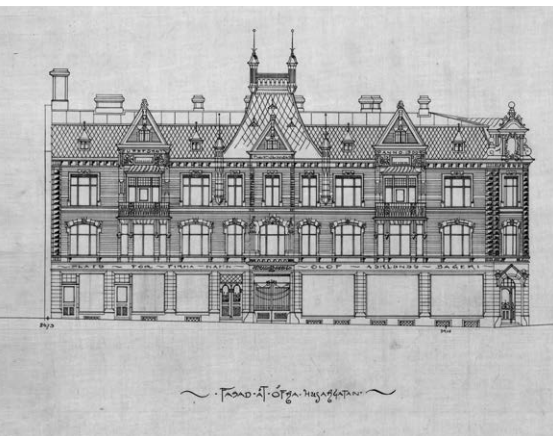
men fick sedan anställning i Göteborg som ritare, verkmästare med mera hos arkitekten Johan August Westerberg. Det var nog kontakter via samfundsrörelsen som fick Nathan att flytta till Göteborg, ty Westerberg intog en ledande ställning inom baptistsamfundet i Göteborg.

År 1888 blev Nathan Persson sin egen byggmästare, men han utvecklade också en handelsrörelse som såluförde mursten, granit, trottoartegel, kakelugnar, köksspiskakel, snickerier, ritningar och mycket annat som hörde till byggen och byggproduktion.

Nathan Persson och hans hustru Carin Augusta Liedqvist fick ett stort antal barn och det åttonde barnet i ordningen, fött 14 år efter det första, var den i Göteborg välkände konstnären och författaren Folke Persson (1905–1964).

Bland Nathan Perssons många bygguppdrag kan nämnas Annedalskyrkan, Olof Asklunds Bageri på Övre Husargatan samt KFUMs palatsliknande byggnad på Parkgatan.

Olof Asklunds ångbageri AB:s nybyggnad vid Övre Husargatan. Ritning, Regionarkivet i Göteborg.

Arkitekt Oswald Gavin Westerberg (1868–1934), son till den välkände arkitekten och baptistprofilen Johan August Westerberg (1836–1900), var ordförande 1918–1920. Han var också svåger till tonsättaren Wilhelm Stenhammar (1871–1927).

Westerberg den äldre hade för övrigt ritat baptistkyrkan Tabernaklet på Storgatan som invigdes 1884.

Oswald G Westerberg studerade vid Chalmers i Göteborg samt vid KTH och Konstakademien i Stockholm.

Han var under åren 1896–1919, tillsammans med August Hollander, delägare i firma Hollander & Westerberg i Göteborg. De var bland annat entreprenörer vid uppförandet av Bohusläns regemente i Uddevalla under åren 1910–1913. Oswald G Westerberg

var därefter innehavare av en arkitektfirma i Göteborg.

Bland hans uppdrag utmärker sig ett stort antal villor, exempelvis Villa Mellgren på Bengt Lidnersgatan 5 i Lorensbergs villastad, som uppfördes 1916. Den ursprungliga tennispaviljongen vid Gamla Ullevi (1901), Emily Wijks stiftelse på Eriks Dahlbergsgatan 25 (1916) samt Dicksonska stiftelsen på Sägatan 23–29 (1918) är andra intressanta projekt.

Byggmästaren Gustaf Albert Gustafsson (1891–1981) var ordförande under åren 1948–1959.

Någon gång kring 1916/1917 grundade han G. Albert Gustafssons byggnadsfirma, som 1933 ombildades till G. Albert Gustafssons Byggnads AB.

Företaget har uppfört flera välkända byggnader i och kring Göteborg. Ett exempel är Katolska kyrkan, Kristus Konungens katolska kyrka, vid Heden i Göteborg, ritad av arkitekten Carl Rosell (1879–1941). Den 2 oktober 1938 hölls den första högmässan i den nya kyrkan.

En annan välkänd byggnad, uppförd av G Albert Gustafssons byggnadsarbetare, är GP-huset vid Polhemsplatsen, ritad av arkitekten Ragnar Ossian Swensson (1882–1959), som invigdes sommaren 1935.

Ett tredje exempel på företagets byggnadskunnande är Centralkomplexet på Sahlgrenska sjukhuset från 1959, efter ritningar av arkitekten Gustaf Birch-Lindgren (1892–1969) och professor Elmar Lohk (1901–1963).

G Albert Gustafsson hade ett stort antal förtroendeuppdrag, inom branschen, näringslivet och politiken, exempelvis ledamot i Göteborgs stadsfullmäktige 1939–1952.

Vi får väl se om dessa fyra herrar någon gång i framtiden får låna ut sina namn till en väg, gata, plats eller torg. Om inte annat så är det nu odödliga genom denna tidningsnotis...

Lars O. Carlsson är Göteborgsförfattare och en flitigt nyttjad föredragshållare kring Göteborgs gatunamn.

Ö-varvet

– framgångsrikt varv i Öckerö skärgårdskommun

Christine Fredriksen och Lennart Bornmalm

I september 2018 gjorde Industrihistoria i Väst en utflykt till Öckerö kommun, denna vackra kommun som med sina öar ligger som ett pärlband ut mot Västerhavet. Utflykten skulle gå till ett varvsföretag som har många traditionsrika år på Öckerö och likaså skulle Fiskemuseet på Hönö besökas.

Öckerö kommun är en av de kommuner som har präglats av havet och av den fiske- och varvsnäring som har funnits här. Människornas levbröd har genom åren varit beroende av vad havet har kunnat ge. De rika perioderna med sillfiske skapade ett välstånd i skärgården, under andra perioder gjorde beroendet av havet det svårare att försörja sig. I fiskerinäringen har traditionellt också hela familjerna varit engagerade. För de hemmavarande, kvinnor, barn och äldre, fanns många arbetsuppgifter med lagning av näten, rensning av

fisken och försäljning av fångster. I slutet av 1800-talet och under 1900-talet introducerades nya fisketekniker och yrkesfisket fick en ännu viktigare roll i kustsamhällena. Till service för fiskelagen startades samtidigt många varv, upphalningsslipar och mekaniska verkstäder ute på öarna i Göteborgs skärgård. Mycket av denna spännande maritima historia om Öckerö och Hönö och de övriga öarna i Göteborgs norra skärgård berättas det om på Fiskemuseet på Hönö Röd.

Ö-varvet i centrum av Öckerö

Vi startade dagen på Ö-varvet i konferensrummet i den moderna kontorsbyggnaden med en presentation av detta traditionsrika företag. På utsidan Öckerö stormade ett upprört hav och regnet strilade ner. Detta var som en påminnelse om den utsatthet för väder och vind som skärgårdsbor har levt med under alla tider. Ö-varvet ligger vid Öckerö hamn, som är en modern hamn som anlades på 1930-talet och som senare har byggts ut, och är belägen alldeles intill Öckerö centrum. På Ö-varvet var det Johanna Backman som tog emot oss och gav oss en intressant presentation av företaget och om sitt eget arbete. Johanna är ansvarig för personalfrågor och administration på Ö-varvet och hon är femte generationen Backman som är verksam vid varvet. Varvet har expanderat i omgångar och en av de senare byggnaderna är denna kontorsbyggnad som tillkom för tio år sedan. Kontorsbyggnaden är kombinerad med en fartygshall, där fartyg med en längd upp till 36 meter kan tas in. Vid vårt besök hade varvet ett av marinens mindre fartyg inne i hallen för översyn. Denna nybyggnad var ett välkommet tillskott för varvet där man nu har tillgång till moderna lokaler för kontor, reception, lokaler för konferens och personalmatsal.

Johanna berättade att detta idag är en koncern där flera olika bolag ingår.

Johanna Backman och Berndt Svensson var våra guider vid besöket på Ö-varvet.
Foto: Christine Fredriksen.

I Öckerö kommun är det utöver själva Ö-varvet även Hönö varv. Dessutom tillhör bland annat också Haslö varv i Blekinge och Simrishamns varv i Skåne koncernen. Ö-varvet har ett nittiototal anställda och man är mån om att kunna anställa personal från kommunen. Det är många olika yrkesgrupper och kompetenser som behövs i ett varvsföretag med denna verksamhetsinriktning. En viktig del är att kunna vidareutbilda personalen allt eftersom marintekniken utvecklas. Ö-varvet är ett nybyggnads-, reparations- och servicevarv som erbjuder torrsättning, reparationer och service, ombyggnation, nybyggnation och marinelektronik. På Hönö har man mekaniska arbeten, som till exempel tillverkning av vinschar och

utförande av stål- och aluminiumkonstruktioner. Man känner en stolthet över att förvalta det kunskapsarv som finns i detta traditionsrika företag – som för ett par år sedan firade 100-årsjubileum. Grundaren Ernst Backman flyttade till Öckerö 1916 och blev verksam vid den lokala slipen, vilken han snart övertog med namnet Ernst Backman Slip & Mekanisk Verkstad.

Det var i en brytningstid som Ernst Backman, ursprungligen från Lysekil, kom till skärgården för att etablera sig inom varvsbranschen. Erik, som var utbildad i både motorkunskap och ekonomi, flyttade närmast från Marstrand där han arbetat vid AB Marstrands Mekaniska Verkstad. Fiskerinäringen expanderade vid denna

tid, nya fisketekniker hade börjat att användas och genom närheten till staden Göteborg och goda transportmöjligheter per järnväg så var efterfrågan på fisk stor. I tidigt 1900-tal hade fiskeflottan börjat att motoriseras, vilket innebar att fiskelagen hade möjlighet att utsträcka sina fiskeresor och att utöva ett havsfiske av ett annat slag än tidigare. Man var inte längre beroende av vinden för att segla ut till fiskeplatserna. På 1910-talet slog motoriseringen igenom helt och större delen av den bohuslänska fiskeflottan blev nu utrustad med råoljemotorer av olika fabrikat. Med motorer kunde också båtarna byggas större, få större lastutrymmen och bättre plats för besättningen. En mängd motorfabrikat etablerades på både västkusten och i

andra delar av landet. Företagen hade agenter på olika orter som skötte försäljningen och resemontörer som utförde motorinstallationer och service på motorerna till kunder i skärgården. Vid denna tid hade cirka 60 fiskebåtar sin hemmahamn på Hönö, och på Öckerö cirka 30 fiskebåtar, och denna stora fiskeflotta hade ett stort behov av upphalningsslipar och varvsanläggningar. För varven blev den mekaniska sidan med service och reparationer av motorer och motorinstallationer viktig för att tillgodose kundernas efterfrågan och en ny yrkesgrupp med montörer fick betydelse för varvens verksamheter.

Med Berndt Svensson, mångårig medarbetare på Ö-varvet, gör vi från Industrihistoria i Väst en rundvandring på varvet. I mitten av 1920-talet hade Ernst Backman uppfört en ny och kraftigare slipanläggning och en verkstadsbyggnad i norra delen av hamnviken. Här drev han varvsverksamheten fram till 1945, då de tre sönerna gick in som ägare. Namnet ändrades nu till Öckerö Slip & Mekaniska Verkstad, Bröderna Backman. Ett tiotal personer var anställda och företaget var inriktat på underhåll av fiskebåtar och reparationer och byten av motorer. De huvudsakliga kunderna var fiskebåtsrederier, men även mindre oljebåtar och annat specialtonnage förekom. Ö-varvet ligger fortfarande på denna

Ö-varvets plåtverkstad och till vänster aluminiumverkstaden. Plåtverkstaden var en av de första byggnader som de nuvarande ägarna, Peder, Örjan och Jonas Backman, lät uppföra när de hade övertagit varvet. Plåtverkstaden uppfördes 1992 och 2016 uppfördes den angränsande aluminiumverkstaden. Foto: Christine Fredriksen 2018.

ursprungliga plats i hamnen även om varvsområdet har utvidgats en hel del genom åren, och nya fartygshallar, verkstads- och förrådsbyggnader och slip, kranar och fartygsliftar har uppförts. Vår rundvandring gick genom motorverkstaden, elverkstaden och lokalen för marinelektronik och över till den mekaniska verkstaden och rörverkstaden. Mellan dessa båda byggnadskomplex ligger fartygsslipen, som idag har en kapacitet om 1 000 ton och som kan torrsätta upp till 6,5 meter djupa fartyg. Vi besökte också plåtverkstaden, aluminiumverkstaden och godsmottagningen med förråd och lager. Varvet har sedan ett par års

Ernst Backman Slip & Mekaniska Verkstad på Öckerö i slutet av 1930-talet. Foto: Josef Larsson, Vänermuseet.

tid ett modernt digitalt logistikcenter för kundernas beställningar av material och utrustning. Vi besökte också fartygshallen som med sina fjorton meter i takhöjd, en taktravers med lyftkapacitet om fyra ton och portar ut mot varvsplanen är en för verksamheten funktionell och välbehövd hall.

Arbetet vid Öckerö Slip & Mekaniska Verkstad

Arbetsmiljön vid Öckerö Slip & Mekaniska Verkstad var under flera årtionden på 1900-talets första hälft tämligen enkel, precis som på andra fiskebåtsvarv. När det gäller maskinparken så var den också minimal och de flesta moment gjordes hantverksmässigt. Så småningom utökades den

och i smedjan fanns förutom fjäderhammare och ässja även en rejäl pelarborrmaskin och smärgelmaskin. Verkstadsbyggnaden saknade uppvärmning, vilket gjorde att det kunde bli mycket varmt på sommaren och kallt på vinterhalvåret. Arbetstiden var som vid andra skärgårdsvarv lång och sträckte sig på vardagarna mellan kl 7 och 18 och på lördagarna mellan kl 7 och 13. Frukostrasten var mellan kl 9 och 9.30, middag mellan kl 13 och 14 och kvällsmat, om man var tvungen att jobba över för någon brådsnkande leverans, kl 19. Varvspersonalen åt oftast sina måltider i hemmet. På 1960-talet förkortades arbetstiden något och personalen slutade kl 17 och lördagarna blev lediga. Omklädningsrum och hy-

Fiskefartyget GG 281 Västford II från Fotö på Ö-varvets slip i september 2018. I förgrunden syns fritidsbåtar och mindre fiskebåtar i Öckerö hamn. Foto: Christine Fredriksen.

gienfaciliteter var mycket begränsade fram till att den nya verkstaden uppfördes i början av 1970-talet. Händerna tvättades i ett kar utanför verkstaden och toaletten utgjordes av torrtoalett, som låg i anslutning till slippiren.

Tredje och fjärde generationen Backman övertar varvsrörelsen

År 1966 var det åter dags för ett generationsskifte då Rune Backman och David Oscarsson blev ägare. På hösten 1973 ändrades namnet till Ö-varvet AB eftersom man ville förtydliga företagets verksamhet. Samma år uppfördes en ny verkstadsbyggnad vilket innebar en stor förbättring av varvsmiljön, sli-

pen förstärktes och nya kajer anlades. I verkstaden installerades delvis nya maskiner, men även maskiner som man innehåft tidigare och som var av god kvalitet återinstallerades. År 1972 installerades också den första stora varvskranen.

Trots den kraftiga lågkonjunkturen som drabbade fiskeri- och varvsnäringen i slutet av 1960- och början av 1970-talet, då många fiskefartyg såldes utomlands, lyckades Backman och Oscarsson driva Ö-varvet med en tillfredsställande omsättning. Genom goda kunskaper om motorer och mekaniska arbeten samt goda torrsättningsmöjligheter och genom en flexibel och inte alltför stor orga-

Industrihistoria i Väst besökte Ö-varvet på Öckerö en stormig septemberdag. Till höger i bild den nyare fartygshallen uppförd 2007, där fartyg med en längd av upp till 37 meter kan tas in. Där bakom fartygsliften med en kapacitet att lyfta 300 ton för sjösättning av fartyg för placering på varvsplanen. Uppställd på planen syns det äldre passagerarfartyget Juno från Göteborg, som bland annat trafikerar Göta kanal, en mindre traditionsskuta och fiskebåten GG 449 Bergö.

Foto: Christine Fredriksen 2018.

nisation kunde varvets verksamhet fortsätta. Ö-varvet hade dessa år ett nära samarbete med näraliggande Öckerö Båtvarv, som utförde alla träreparationer på de många fiskefartyg med tråskrov som då fanns och som anlidade de båda varven. Dessutom började Ö-varvet att erbjuda tjänster till kunder utanför fiskerinäringen.

I slutet av 1970-talet blev Svenska marinen kund vid Ö-varvet och detta samarbete består än idag. Dessförinnan hade drygt tre fjärdedelar av sliptagningarna utgjorts av fiskebåtar. Övrigt tonnage var mindre bunker-

Visning av motorverkstaden på Ö-varvet.
Foto: Christine Fredriksen 2018.

tankbåtar samt en och annan skärgårdsfärja, till exempel Nordöarnas färjor. Slipverksamheten fortsatte med relativt hög beläggning till fram till i mitten av 1970-talet. 1975 inköptes varvet Berg & Johansson AB på Hönö och då hade man möjlighet att torrsätta på tre upphalningsslipar; två vid anläggningen på Hönö och en på Öckerö. Eftersom fiskeflottan på svenska västkusten hade minskat mycket kraftigt under 1970-talet blev det mindre att göra även för Ö-varvet i slutet av detta årtionde.

1988 sålde David Oscarsson och hans söner och dotter sina ägarandelar i Ö-varvet AB till Rune Backman och hans söner. Nu blev Örjan Backman, näst äldst av Ethel och Rune Backmans tre söner, vd för varvet. Några år senare, 1990, övertog de tre sönerna Peder, Örjan och Jonas hela varvsrörelsen.

På 1980-talet inleddes en ny epok för verksamheten vid Ö-varvet som nu även fick nybyggnationer på programmet, utöver reparationsarbeten på fartyg som var i drift samt tillverkning av vinschar och tråltrummar. På 1980-talet förnyades den svenska fiskeflottan och ett hundratal nya fiskebåtar levererades till svenska fiskelag. Huvuddelen av dessa var byggda i stål. Vid Ö-varvet byggdes under dessa år 16 stålfiskebåtar i olika storlekar upp till 24 meter, varav flertalet var hemmahörande i Göteborgs skär-

gård. Fiskelag från skärgårdsområdena har under hela 1900-talet och även på 2000-talets första decennier varit Ö-varvets största kundgrupp med minst 50 procent av beläggningen, men vanligen betydligt mera.

Åter tillbaka i konferenslokalen tackar vi från Industrihistoria i Väst för oss och för en intressant dag med

många berättelser om Ö-varvet och Öckerös maritima historia!

Christine Fredriksen är etnolog och antikvarie på Västvarvet, med speciell inriktning på maritim och industriell kulturarv och samtidens historia. Lennart Bornmalm är universitetslektor på Institutionen för marina vetenskaper vid Göteborgs universitet.

Källor

Lennart Bornmalm, Andreas Ingvarsson, Krister Bång, Lars O, Carlsson, *Ö-varvet 100 år 1916–2016*. Göteborg 2017

Christine Fredriksen, *Motorer och montörer – en ny yrkesgrupp och yrkets mekanisering i tidigt 1900-tal. Bohuslän – Bassholmens mekaniska verkstad*. Etnologiska Institutionen, Göteborgs universitet, 2001.

Lennart Bornmalm, Krister Bång, Christine Fredriksen, Curt S. Ohlsson, *Skeppsbyggarna I*. Göteborg 2009.

Lennart Bornmalm, Krister Bång, Christine Fredriksen, *Skeppsbyggarna II*, Göteborg 2016.

Öckerö 1916 – året då Ernst Backman uppförde en slip på ön.
Fiskebåten som har sliphals är troligen GG 396 Freden av Öckerö.
Foto vykort.

Gustaf Clemensson

– Landsarkivarie och författare

Per Clemensson

I hela mitt liv har jag beundrat min far Gustaf Clemensson för hans lugn, flit och plikttrohet mot sin familj och i sitt arbete.

Han föddes 28 december 1884 på Björka i Kropps församling, blev student i Lund och deltog flitigt i studentlivet, han medverkade i tillkomsten av studentspexet Uarda, som han regisserade landet runt. Efter ett kort inhopp som präst blev han antagen vid Landsarkivet i Lund 1909 och sedermera 1920 Landsarkivarie i Göteborg, där han i domkyrkan gifte sig med Aina Mattsson 1925.

Efter en tid disputerade han i Lund med en avhandling om ”Flottans förläggning till Karlskrona”, opponenter var Frans G Bengtsson och Ingvar Andersson. Hans författarskap kom att koncentreras till industrihistoria (se höger sida). Hans forskning var djupgående och handlade mest om pappersindustrin.

Till Landsarkivet gick han klockan 8 och gick hem därifrån klockan 16 för middag på Johannebergsgatan. Efter en tupplur och dagsnyheter återvände han till Landsarkivet, varifrån han återvände hem vid midnatt. Ända till livets slut på Sahlgrenska arbetade han med författeri. Jag hade glädjen att få hjälpa honom med det sista verket som han dikterade för mig då han var försedd med respirator. Han kommunicerade med mig med hjälp av en griffeltavla. Han dog den 5 april 1971.

Tack Far!

Per Clemensson är genealog och tidigare förste arkivarie vid Landsarkivet i Göteborg. Han var med och grundade föreningen Industrihistoria i Väst där han nu är hedersordförande.

Gustaf Clemenssons skrifter:

- Stenkol och lera del 1-4. Höganäsbolagets historia (1953–1973)
- Klippans pappersbruk med Lessebo och Böksholm (1932)
- Lessebo 1658-1856 (1954 och 1964)
- Klippans pappersbruk 1573–1923 (1923)
- Papperets historia intill 1880 (1953)
- Svenska pappersbruksföreningen 1923–1948 (1948)
- En bok om papper (1944)
- Nässjö-Oskarshamns järnväg 1874–1924 (1924)
- Antikvarisk-Topografiska undersökningar i Skåne 1908–1910 (Historisk tidskrift för Skåneland 4, 1910)
- Det sociala studentlivet inom Akademiska föreningen efter 1851 (1911)
- Malmö stads historia (1914)
- Jens Sörensens relationer om Svenska flottan (1918)
- Helsingborgs-Landskronas nation 1890–1920
- Heyman & Co Göteborg 1826–1926 (1926)
- De äldre trycklistorna från Göteborg (1927)
- Dalslands arkivalier i Göteborgs Landsarkiv (Tillsammans med Leif Ljungberg 1944)
- Papper och papperstillverkning (1931)
- Karlskronas stads historia (1930)
- Sveriges första pappersmaskin (Svensk papperstidning 1932)
- Landshövningeresidens och Landstadshus. Momumenta Goteborgensia. (Tillsammans med Sven T Kjellberg 1933)
- Personregister till Göteborgs historia
- Charles Felix Lindberg och hans släkt (1937)
- Personregister till Svensk släktkalender och Svenska ättartavlor 1885–1908 (1939)
- F W Hasselblad & Co 1841–1941 (1941)
- Bilder och anteckningar rörande brukspersonal och föreningsliv vid Lessebo bruk (1943)
- Pappret genom 2000 år (1944)
- Anteckningar om svensk pappershandel (1944)
- Statistiska uppgifter om svensk papperstillverkning (1944)
- Papyrus pergament och papper (Vår rika värld 1950)
- Registerarbete i Göteborgs Landsarkiv (Donum boethianum 1950)
- Kristine kyrkans äldsta tornspira (1954)
- Bosjöklosters historia (Archivistiska et med ialistiska 1957)
- Den Gathenhielska sarkofagsängen (1957)
- Algo sobre la historia del papel (1960)
- Sveriges pappersbruk, statistiska och biografiska uppgifter (Tillsammans med Magnus Fahl 1948)

Prillor och dosor i miljoner

Göteborgsfabriken producerar den svindlande mängden 145 785 000 dosor snus på ett år. Detta och mycket mer fick ett 15-tal medlemmar i Industrihistoria i Väst veta när de besökte Swedish Match snusfabrik.

Reglementsenlig klädsel gällde när Industrihistoria i Väst besökte snusfabriken.

Besöket ägde rum den 6 november och det var företagets Rana Mizouri som tog emot och engagerat berättade om verksamheten.

Lite kort svensk snushistoria: År 1964 odlades den sista tobaken i Sverige, 1967 kom de runda snusdosorna, 1973 kom portionssnuset och 1982 byggdes den nuvarande snusfabriken på Hultmans holme. Man flyttade då från den intilliggande byggnaden Pagoden.

Ett par andra viktiga årtal i Swedish Match historia är 1988 då företaget sålde cigarettverksamheten och 2003 när fabriken i Kungälv byggdes.

Snus får inte smaka hur som helst om nu någon trodde det. På fabriken i Göteborg görs det cirka 1 000 analyser per dag för att hålla den rätta kvaliteten.

Swedish Match köper tobak från i stort sett hela världen. Mycket kommer från Indien och tobaken anländer i balar som väger cirka 250 kilo. Det tar cirka ett dygn från start i fabriken till färdigt snus. Pappdosorna tillverkas i Göteborg och man använder återvunnet papper.

En rundvandring i fabriken ingick i besöket. Personalstyrkan i Göteborg uppgår till 394 personer och i fabriken jobbar man treskift.

Swedish Match har verksamhet i ett tiotal länder. Antalet anställda är cirka 5 500 personer.

| Kenth Lärk är journalist och redaktör för Industrihistoria i Väst

Bli medlem i Industrihistoria i Väst!

Föreningens medlemmar utgörs av myndigheter, institutioner, företag och föreningar som inom regionen arbetar på det industrihistoriska fältet samt enskilda personer med intresse för industrihistoria.

Som medlem bidrar du till vår möjlighet att verka påtryckande och för att sprida kunskap om och intresse för det industrihistoriska arvet. Som medlem kan du vara med och påverka vår verksamhet och lyfta fram frågor som du tycker är angelägna och intressanta. Du får också möjlighet att träffa likasinnade och att lära dig mer om Västsveriges industrihistoria.

Som medlem får du vår medlemstidning med artiklar om industrihistoria och nyheter om vad som är på gång inom vårt ämnesområde. Vidare får du kallelse till våra föreningsmöten samt inbjudan att delta i våra aktiviteter, i form av intressanta föredrag, guidningar, stadsvandringar och studiebesök. Tipsa oss gärna om föreningsaktiviteter och ämnen att ta upp i vår tidning.

Missa inte heller föreningens hemsida. På denna ges bland annat information om föreningens aktiviteter och tillgång till tidigare nummer av medlemstidningen, samt arkiv- och litteraturguider.

Medlemskap

Du blir medlem genom att betala in medlemsavgiften till föreningens plusgiro 126 25 70-3 och skicka e-post eller brev med dina kontaktuppgifter till oss. Årsavgiften för enskilda medlemmar är 150 kr, för ideella föreningar 300 kr och för institutioner, myndigheter och företag 500 kr.

Industriarv i bild

Detta nummers »industriarv i bild« visar väveriet i Gamlestadens fabriker kring sekelskiftet 1900.

1854 brukar räknas som startår för Gamlestadens fabriker. Då köpte Rosenlunds spinneri den gamla sockerbruksbyggnaden i Gamlestaden, som inte haft någon verksamhet sedan 1835, och inrättade ett spinneri där. År 1880 köptes fabriken av firman Johansson & Carlander. Under de följande åren återupptogs färgeriverksamheten som varit nedlagd, och man bestämde sig också för att börja väva själva. Tidigare hade tillverkningen varit begränsad till garn och tråd men nu skulle man starta egen produktion av tyg. I början av 1890-talet uppfördes den stora väveribygnaden.

Bilden är tagen av Aron Jonason, berömd både som »Kungl. Hoffotograf« och kvick vitsare. Det är en imponerande vy – industriell och storskalig. Fotografiet väcker också tankar om det som inte syns i bild: människorna. Genom att söka vidare i arkivet från Gamlestadens fabriker, som förvaras av Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg, kan vi få reda på vilka som verkade i dessa lokaler.

Martin Söderberg, Ester Skans, Gerda Eklöf, Berta Lindberg, Ragnar Holm – ja listan kan göras lång. 1906 års löneräkenskaper för väveriet upp- tar hela 337 namn.

Vävmästare vid den här tiden var en man som hette Carl Klein, han hade internationella erfarenheter och stor kunnsighet på området. I en skrift om företaget från 1944 beskrivs han som en gemytlig man, som tyckte mycket om både växter och djur. »I väveriet hade han alltid både hundar och katter, enligt egen utsago för att hålla rättorna i schack«, uppges det.

Bildkälla: (ovan) Gamlestadens fabrikers aktiebolags arkiv, K I, fotografier, (vänster) Gamlestadens fabrikers aktiebolags arkiv, G VI i: 4, avlöningsbok för väveriet 1906.

Avlöningen den 19 Feb. 1906		1906	
1	2000	1	2000
2	1500	2	1500
3	1000	3	1000
4	800	4	800
5	600	5	600
6	400	6	400
7	300	7	300
8	200	8	200
9	100	9	100
10	50	10	50
11	25	11	25
12	12	12	12
13	6	13	6
14	3	14	3
15	1	15	1
16	0	16	0
17	0	17	0
18	0	18	0
19	0	19	0
20	0	20	0
21	0	21	0
22	0	22	0
23	0	23	0
24	0	24	0
25	0	25	0
26	0	26	0
27	0	27	0
28	0	28	0
29	0	29	0
30	0	30	0
31	0	31	0
32	0	32	0
33	0	33	0
34	0	34	0
35	0	35	0
36	0	36	0
37	0	37	0
38	0	38	0
39	0	39	0
40	0	40	0
41	0	41	0
42	0	42	0
43	0	43	0
44	0	44	0
45	0	45	0
46	0	46	0
47	0	47	0
48	0	48	0
49	0	49	0
50	0	50	0
51	0	51	0
52	0	52	0
53	0	53	0
54	0	54	0
55	0	55	0
56	0	56	0
57	0	57	0
58	0	58	0
59	0	59	0
60	0	60	0
61	0	61	0
62	0	62	0
63	0	63	0
64	0	64	0
65	0	65	0
66	0	66	0
67	0	67	0
68	0	68	0
69	0	69	0
70	0	70	0
71	0	71	0
72	0	72	0
73	0	73	0
74	0	74	0
75	0	75	0
76	0	76	0
77	0	77	0
78	0	78	0
79	0	79	0
80	0	80	0
81	0	81	0
82	0	82	0
83	0	83	0
84	0	84	0
85	0	85	0
86	0	86	0
87	0	87	0
88	0	88	0
89	0	89	0
90	0	90	0
91	0	91	0
92	0	92	0
93	0	93	0
94	0	94	0
95	0	95	0
96	0	96	0
97	0	97	0
98	0	98	0
99	0	99	0
100	0	100	0

www.industrihistoriaivast.net